

Rozdział 4.

Wyłączenie sędziego a bezstronność sądu w świetle standardów międzynarodowych

dr Grzegorz Borkowski*

Institucja wyłączenia sędziego, mająca korzenie w prawie rzymskim (*iudex suspectus/ iudex inhabilis*), jest wspólna dla całego europejskiego sądownictwa. Pomimo drobnych różnic w prawie krajowym poszczególnych państw wypracowano, zarówno w stanowiskach organów międzynarodowych, jak i orzecznictwie trybunałów europejskich – w tym przede wszystkim Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – wspólne standardy w zakresie stosowania tej instytucji procesowej. Są to przy tym standardy w zasadzie jednolite dla każdej procedury sądowej, a zatem – w warunkach polskich – zarówno dla postępowania karnego, cywilnego, jak i sądowno-administracyjnego. Celem niniejszej wypowiedzi jest przybliżenie owych standardów europejskich polskiemu czytelnikowi¹.

Wyłączenie sędziego jest, zgodnie ze stanowiskiem doktryny, jedną z gwarancji niezawisłości sędziowskiej, a dokładniej rzecz ujmując, obok m.in. kolegialności składu, jawności rozprawy sądowej czy tajności narady sędziowskiej i głosowania oraz swobodnej oceny dowodów – procesowo-

---

* Sędzia Sądu Rejonowego w Radzynie Podlaskim, do 2018 r. szef biura KRS.

¹ Z dwóch monografii, które ostatnio ukazały się na temat wyłączenia sędziego w procesie/postępowaniu cywilnym, tylko publikacja: J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016, s. 70–78 odwołuje się wprost do standardów europejskich, poświęcając temu podrozdział; R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, w swojej monografii pomija całkowicie aspekt międzynarodowy.

wą gwarancją niezawisłości sędziowskiej². Niezawisłość sędziego jest zaś niezbędnym elementem prawa do sądu, zagwarantowanego na poziomie konstytucyjnym (art. 45 Konstytucji RP), na poziomie unijnym (art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej³), na poziomie europejskim (art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka⁴) i wreszcie na poziomie ogólnoświatowym (art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁵) jako prawo wszystkich ludzi (art. 10 Deklaracji Praw Człowieka⁶). Wskazane przepisy przewidują ponadto, że organ rozpoznający sprawę będzie ją rozpatrywać w sposób bezstronny⁷, przy czym dokładne rozróżnienie niezawisłości i bezstronności sędziego może w konkretnych sprawach nastroczać pewnych trudności⁸.

Jak wyżej wskazano, niniejsza wypowiedź odnosić się będzie głównie do aktów tzw. prawa miękkiego oraz orzecznictwa wypracowanego na podstawie art. 6 EKPCz, przy czym warto pamiętać, że Trybunał Sprawiedliwości w Luksemburgu często odwołuje się wprost do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, a art. 47 KPP UE zapewnia w prawie unijnym ochronę przyznaną na mocy art. 6 ust. 1 i 13 EKPCz⁹. Jednak, jak wyżej wspomniano, kwestia wymogu zachowania bezstronności przez niezawisłych sędziów (w niezależnych sądach) jest standardem ogólnoświa-

---

² S. Włodyka, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975, s. 112 oraz J. Bodio, G. Borkowski, T. Demendeki, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 2016, s. 49 i n.

³ Dz.Urz. UE.C 2012 Nr 326, s. 391; dalej jako: KPP UE.

⁴ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284; dalej: EKPCz lub Konwencja.

⁵ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

⁶ Dz.U. z 1989 r. Nr 25, poz. 155.

⁷ Np. art. 6 ETPCz sporządzonej w Rzymie 4.11.1950 r., statuujący prawo do rzetelnego procesu sądowego stanowi, że: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez **niezawisły i bezstronny sąd** ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej”.

⁸ Zob. np. P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 77–85.

⁹ Tak np. P. Bogdanowicz, M. Taborowski, *Brak niezależności sądów krajowych jako uchybienie zobowiązaniu w rozumieniu art. 258 TFUE (cz. I)*, Europejski Przegląd Sądowy Nr 1/2018, s. 8. W zakresie pojmowania relacji pomiędzy niezawisłością sędziowską a bezstronnością sędziego zob. np. wyroki TS w sprawach *Berlioz Investment Funds*, C-682/15 (pkt 60–62) oraz *Online Games*, C-222/13, pkt 32.

towym. I tak np. Podstawowe zasady niezależności sądownictwa i niezawisłości sędziów przyjęte przez 7. Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania ze sprawcami przestępstw, organizowany w Mediolanie 26.8–6.9.1985 r. i potwierdzone przez rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ: 40/32 z 29.11.1985 r. i 40/146 z 13.12.1985 r. stanowią w ust. 2, że władza sądownicza rozpatruje sprawy jej powierzone bezstronnie, na podstawie faktów, zgodnie z prawem, bez żadnych ograniczeń, niewłaściwych wpływów, zachęt, nacisków, gróźb lub ingerencji, bezpośrednich lub pośrednich, z jakiegokolwiek strony lub z jakiegokolwiek powodu. Ponadto w ust. 8 Podstawowych zasad Narodów Zjednoczonych dot. niezależności sądów i niezawisłości sędziów stwierdzono, że sędziowie, korzystając z przysługujących im praw do wolności wypowiedzi, poglądów, zrzeszania się i zgromadzeń, powinni zawsze zachowywać się w taki sposób, aby dochować godności urzędu oraz bezstronności i niezależności sądownictwa.

Podobnie Europejska Karta w sprawie statusu sędziów, przyjęta w toku wielostronnego spotkania dotyczącego statusu sędziów w Europie, zorganizowanego przez Radę Europy w dniach 8–10.7.1998 r., stanowi w ust. 4.3, że sędziowie muszą powstrzymać się od takiego zachowania, działania lub manifestowania postaw, które mogą skutecznie podważyć zaufanie do ich bezstronności i niezawisłości. W doktrynie wskazuje się, że „Europejska Karta w sprawie statutu sędziów” stanowi *quasi*-oficjalny efekt wielostronnego spotkania sędziów pod egidą Rady Europy¹⁰.

Dużo bardziej rozbudowane uwagi można znaleźć w Zasadach postępowania sędziów z Bangalore¹¹ wydanych w 2002 r. Zasada nadrzędna brzmi następująco: „Bezstronność jest niezbędna do właściwego wykonywania urzędu sądowego. Dotyczy to nie tylko samego rozstrzygnięcia, ale również procesu, w którym jest podejmowane”.

---

¹⁰ M. Kuijer, *The blindfold of Lady Justice. Judicial Independence and Impartiality in the Light of the Requirements of Art. 6 ECHR*, Lejda 2004, s. 213.

¹¹ Pełny tytuł: *The Bangalore Draft Code of Judicial Conduct 2001 adopted by the Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, as revised at the Round Table Meeting of Chief Justices held at the Peace Palace, The Hague, 25–26.11.2002.*

W zakresie stosowania zasada ta znalazła następujące rozwinięcie:

- 1) sędzia wykonuje swoje funkcje sądowe bez faworyzowania, wrogości lub uprzedzeń;
- 2) sędzia powinien upewnić się, że jego zachowanie, zarówno w sądzie, jak i poza sądem, utrzymuje i wzmacnia zaufanie obywateli, prawników i stron procesowych do bezstronności sędziego i sądownictwa;
- 3) sędzia powinien, o ile jest to uzasadnione, tak się zachowywać, aby minimalizować ilość wypadków, w których będzie musiał zostać wyłączony od udziału w rozprawie bądź podejmowania rozstrzygnięcia w sprawie;
- 4) sędzia nie może świadomie, gdy postępowanie trwa lub może się rozpocząć z jego udziałem, czynić żadnych komentarzy, po których będzie można wnioskować, że będą miały wpływ na wynik takiego postępowania lub będą osłabiały rzetelność procesu. Sędzia nie może również udzielać publicznie lub w inny sposób żadnego komentarza, który może wpływać na sprawiedliwy proces jakiegokolwiek osoby lub w danej kwestii;
- 5) sędzia powinien wyłączyć się sam z udziału we wszelkich postępowaniach, w których nie jest w stanie podjąć bezstronnej decyzji w sprawie lub w których rozsądnym obserwowatorem może się wydawać, że sędzia nie będzie w stanie podjąć decyzji w tej sprawie w sposób bezstronny. Postępowania takie obejmują m.in., ale nie są do nich ograniczone, przypadki, w których:
  - sędzia ma rzeczywiste uprzedzenie lub wrogość wobec stron lub własną wiedzę na temat spornego materiału dowodowego dotyczącego tego postępowania;
  - sędzia wcześniej był prawnikiem czy też świadkiem w danej sprawie;
  - sędzia lub członek rodziny sędziego posiada interes ekonomiczny w określonym rozstrzygnięciu danej sprawy.

Na marginesie warto zauważyć, że próbę zdefiniowania bezstronności podjęto w Zasadach i Wskazówkach co do Rzetelnego Procesu i Pomocy Prawnej w Afryce¹², które stanowią, że: „Bezstronność sądu może być

---

¹² Principles and Guidelines on the Right to a Fair Trial and Legal Assistance in Africa, adopted as part of the African Commission's activity report at 2nd Summit and Meeting of Heads of State of African Union, Maputo, 4–12.6.2003 r. Rule A, par 5.

zdefiniowana jako brak uprzedzeń, wrogości lub współczucia (sympatii) w stosunku do którejkolwiek ze stron. Sądy powinny zarówno być bezstronne, jak i tworzyć takie wrażenie. Zatem sędziowie muszą się wyłączyć ze sprawy, w której istnieją wystarczające powody, by zakwestionować ich bezstronność”.

Bepośrednio do art. 6 EKPCz odwołuje się Zalecenie Nr R(94)12 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące niezawisłości, sprawności i roli sędziów¹³. W ramach powinności sędziowskich wskazuje ono, że: „sędziowie powinni w szczególności być zobowiązani do wyłączenia się od rozpoznawania sprawy lub powstrzymywania się od działania, gdy usprawiedliwiają to uzasadnione powody, i tylko w takich wypadkach. Powody takie powinny być przewidziane w ustawie i mogą się odnosić na przykład do poważnych problemów zdrowotnych, konfliktu interesów lub interesu wymiaru sprawiedliwości”¹⁴.

W komentarzu do tej zasady (stanowiącym integralną część Zalecenia) wskazuje się, że sędziowie są zobowiązani do wydawania orzeczeń w sprawach, które są im przydzielone. To zobowiązanie równoważy Zasadę I ust. 2f¹⁵. Jeżeli specjalny organ nie może bez uzasadnionych powodów odebrać sprawę sędziemu, również sędzia nie może wyłączyć się ze sprawy bez takich powodów. Z drugiej strony, jeżeli powody takie istnieją, sędzia powinien wyłączyć się ze sprawy. Taki dwustronny wymóg wzmacnia gwarancje niezawisłości sędziów. Obowiązek ten ma zastosowanie zwłaszcza w sytuacji, w której sędzia wyłączyłby się ze sprawy tylko dlatego, że wydanie przewidywanego orzeczenia byłoby niepopularne, chociaż uzasadnione. Sędziowie mogą się wszakże wyłączyć ze sprawy w wypadku konfliktu interesów i z innego uzasadnionego powodu. Co jest „uzasadnionym powodem”

¹³ Zalecenie przyjęte przez Komitet Ministrów 13.10.1994 r. na 516. posiedzeniu zastępców ministrów; wszystkie zalecenia dostępne na: <https://bip.ms.gov.pl>

¹⁴ Zasada V, pkt 3c.

¹⁵ Brzmi ona następująco: Sprawa nie powinna być odebrana sędziemu bez uzasadnionych powodów, takich jak: poważna choroba lub konflikt interesów. Powody te oraz postępowanie podjęte w celu odebrania sprawy powinny być określone przez prawo i na jej odebranie nie powinien mieć wpływu jakikolwiek interes rządu lub administracji. Decyzję o odebraniu sędziemu sprawy powinna podejmować władza, której przysługuje taka sama niezawisłość sędziowska jak sędziom.